

Souřadné spojování a hypersyntax

srov. QKS § 97

Souřadící spojky vyjadřují jeden z těchto poměrů: slučovací $A + B$, odporovací $A \times B$, vylučovací „nebo“ $A \sim B$, stupňovací $A \uparrow B$, důsledkový $A \Rightarrow B$, důvodový $A \Leftarrow B$, vysvětlovací $A \Leftrightarrow B$, kontrastně konfrontační $A > < B$ ap. Přitom A, B jsou

- a) větné členy,
- b) věty (hlavní: *Mater annuit, sed pater vetuit*; **i vedlejší**: *Scio quia abiit et (quia) non se sperat reversurum*)
- c) A = větný člen, B = věta nebo naopak (srov. *praestat mihi magis mori quam ut ...*)
- d) větné celky (nebo dokonce odstavce): vytváření celků nadvětných, hypersyntaktických.

S většinou souřadících spojek jsme se už setkali; nyní půjde o jejich systematické zopakování.

1. Jak je vidět i v češtině, mezi souřadně spojenými jednotkami může být poměr:

a) slučovací (+):

et, ac, atque, -que : *a, i*;

nec, neque (po záporu) : *ani, a ne*;

příklonné¹ *quoque* : *také*;

korelativní *cum ... tum* : *jak (jeden) ... tak (druhý)*

v pokleslé platnosti *autem, vērō* : (dosl. *však*) *pak*;

„přítom, zároveň, stejně tak“: *ūnā, simul; pariter et* : *rovněž i / také*

× *pariter ac/atque* : *stejně jako*;

haud secus : *nejinak; praetereā* : *kromě toho*

Pozn. *Item* používala zejména střv. L ve výčtech; odtud angl. *item* [ajtm] : *položka, bod* ap. České *Také* na začátku věty může způsobit nejasnost,² takže je lépe zvolit český prostředek pro signalizaci další položky výčtu *Dále ...* .

b) odporovací (×):

sed, at, autem, vērō* : *ale, avšak*;

attamen : *přece však*;

aliōquī(n) : *jinak*;

korelativní *equidem ... sed/vērūm* : *sice ... ale*

et jako v češtině i v platnosti „ale“: *Ait: Eō, domine, et nōn īvit*

(*at*)*tamen, contrā, nihilō minus / nihilōminus* : *zato, naproti tomu, nicméně*

contrā, ē contrāriō, ex adversō, alterā ex parte, vice versā : *naopak, na druhé straně*

reāpse, rē vērā / rēvērā, dē factō : *ve skutečnosti*

*Spojka/částice *at* bývá často na pozicích, kde se střídá mluvčí; někdy následuje replika nějakým způsobem překvapivá, takže odporovací význam lze bez násilí vyjádřit, jindy jde o pouhý signál střídání mluvčích (*Řekla mu ... A on ...*) nebo obrat k druhé straně tématu (*Ona byla krásná ... a oni ...*). O vhodnosti (ne)překládání se tedy rozhodujeme podle kontextu.

c) vylučovací (~):

aut, vel, sive, seu : *nebo*;

různá korelativa

*aut ... aut, vel ... vel, sive ... sive, seu ... seu*³ : *bud' ... nebo*

¹ „Příklání se“ ve větě k prvnímu slovu/celku s přízvukem a klade se až za něj, vlastní přízvuk nemá: *tu quoque aberas* : *i ty jsi byl nepřítomen; tu vero/autem aberas* : *ty jsi však nebyl přítomen*.

² *Item Armeni credunt ...*: platí „*Také*“ k celé větě/souvětí, nebo jen k prvnímu výrazu?

³ V některých textech se používají i asymetrické spojky, třeba *sive ... seu*.

alius ... alius, alter ... alter : jeden ... druhý
aliter ... aliter, aliās ... aliās : jinak ... jinak
alibi ... alibi : tam ... tam
hinc ... illinc : odtud ... odtamtud, z jedné strany ... z druhé strany,
aliquandō ... aliquandō : někdy ... někdy/jindy
cum ... tum : jak ... tak;
 O dvojici *hic ... ille* srov. QKT 54,5 pozn. 2.

Pozn. NZ Vulg. mívá často *Aut...* uvádějící další řečnickou otázku, další argument ap.; spojka/částice je tu pozůstatkem myšleného *Nebo (jak bych vám to ještě řekl): ...*. Překládat lze i na základě funkce (tj. že uvádí něco dalšího) *A ...*.

d) stupňovací (┘):

immō (vērō) : ba, quīn (etiam) : ba (dokonce), neque vērō, nē quidem (po záporu) : ba ani, dokonce ani

e) důvodový (⇐):

nam, namque : neboť; o dalších výrazech srov. sub g

f) důsledkový (⇒):

itaque, ideō, idcirco, igitur, ergō, unde, inde, exinde, exin, exim, prōinde, quōcirca, quod, quodsi
: a tak, (a) tedy, (tudíž, pročez,) (a) proto

Poměr mezi souřadně spojenými jednotkami je tedy věcí **významu**; jeho základní typy jsou formálně signalizovány typickými spojkami, ale málokterá má ve všech svých užitích jediný význam. Nověji se uvažuje i o dalších poměrech, zvláště mezi částmi textu (větné celky, výrazy dodatečně připojené, předeslané, vytčené, vložené). Při vyjadřování těchto poměrů se uplatňují nejen spojky, ale i částice, deiktika, speciálně užitá slova jindy plnovýznamová, frazémy. Zčásti jde tedy i o výrazy, jejichž větněčlenská platnost (např. adverbialie času, způsobu) je sice oslabena, ne však zcela zrušena.

g) vysvětlovací (A ⇔ B):

enim, etenim, (sī)quidem : ovšem, totiž

(samotné *quidem* má však nejčastěji platnost zesilovací nebo omezovací *právě, aspoň*);

et (quidem) : a to, a sice; quippe vždýť, ježto; nempe (<nam+pe).

Připojuje-li „*a sice*“ zdůrazněný dodatečný přívlástek ap., používá se *isque* v příslušném tvaru: *mūtātīōnēs indūxit eāsque magnās : přivedla/vyvolala změny, a to velké*

utpote : jako(žto); scīlicet, vidēlicet : totiž

Pozn. Každé vysvětlení je svým způsobem zdůvodnění – přece však vlastním obsahem důvodových a příčinných výrazů je příčina, tedy okolnost, která něco způsobuje. Výrazy jako (*et*)*enim* uvádějí spíše **vysvětlení** než důvod: srov. *Vōs vocātis mē Magister et Domine; et bene dīcitis: sum etenim* Io 13,13; to, že Ježíš je Učitel a Pán, není nutnou příčinou – a z Ježíšova vysvětlení vyplývá, že nebylo ani plně vědomým důvodem –, aby se mu tak říkalo. Překlad: *já jím totiž/také jsem, vždýť/však jím také jsem.*

h) kontrastně konfrontační (> <):

vidí se ve vyjádřeních typu *Zatímco/Kdežto Mojžíšův zákon ukládá detailní předpisy, smyslem Nového zákona je hierarchie zásadních principů*; jsou tu použity spojky primárně časové pro vyjádření něčeho, co rozhodně není okolností časovou (a už vůbec ne současnou, jak ji uvedené spojky primárně vyjadřují a jaká je vidět např. při *Zatímco byl v chrámu, rodiče ho hledali*. Takové využití časových spojek (*dum, cum adversatīvum*) se objevuje i v latině.

Dále vyjadřují poměr > < korelativa (slučovací, odporovací, vylučovací) s významem *jeden ... druhý* ap.

i) výčet: prostředky k jeho signalizaci jsou logicky vzato povahy slučovací; přitom se však navíc může hierarchizovat – na začátku či konci může být to nejdůležitější; zejména signály začátku a konce výčtu se používají i samostatně.

- **začátek** („především“ ap.): *praesertim, praecipuē, imprīmīs, māximē, potissimum, prīmō/prīmum*;
- **pokračování** („dále“): *porrō, (et) item, deinde, dein, deinceps, post(eā), ultrā, ulterius, exin(de), exim*;
- **ukončení, shrnutí** („nakonec, konečně, posléze; vůbec, ostatně, koneckonců“): *postrēmō, dēnique; tandem, ad ultimum, ad extrēmum, ad summam, in summō, summa summārum, omnīnō; cēterum / dē cēterō, cēterōquī(n)*

Jako zvláštní významové vztahy se někdy vyčleňují také vztah přípustkově odporovací („přesto, pokud ovšem“ ap.), preferenční a sumarizační (srov. výše o výčtu), parafráze, rektifikace aj.

2. Některé spojovací a propojovací výrazy mají příklonný charakter (*autem, vērō, enim*); do věty se zařazují až jako druhý člen. Zejména tyto výrazy fungují často jako pouhé navazovací částice (ekvivalenty řeckých μέν, δέ, δή, τε, γα dalších. Hojný výskyt částic nebyl latině vlastní, ale záliba v částicích do ní pronikla vlivem kontaktu s řečtinou. Jazyk Vulgaty a církevní latinu pak významně ovlivnil způsob vulgárního překladu – totiž překlad doslovný, kladoucí co možná slovo za slovo. Následkem toho se v textech (zvláště právě ve Vulgatě) místy hromadí větné celky připojené stejným výrazem. V takovém případě je třeba zvážit pravděpodobnou pokleslost významu (*autem*, zvláště při hojnějším výskytu, sotva může přiřazovat nové a nové výrazy v poměru odporovacím: nebudeme tedy překládat nekonečným *ale, ale, ale...* / *však, však* apod., nýbrž neutrálním *pak*). V odůvodněných případech je možno navazovací částice v překladu oželeť, ale jen tehdy, je-li zřejmé, že významovou výstavbu textu nijak neobohacují (srov. u odporovacího poměru *at*) a jsou poplatná stylistickému klíše nebo mechanickému překladu „slovo za slovo“.

3. Významným, pro L typickým prostředkem propojování větných celků je vztažné deiktické slovo „po teče“ čili na začátku větného celku (srov. QKS § 121):

...et dimisit puellam. Quae reversa in domum patris sui ita dixit:...

.....

Z deiktických slov zejména *Quod* se na začátku větného celku může setkat s jinou spojkou:

Quod cum vīdisset, ...

Quod sī observāveris, ...

Ve starším českém písemnictví se v takových situacích používal „latinizující“ slovosled: ještě u Němcové čteme *To když udělal, vyhodili ho lidé z kostela*.

4. Prostředky propojování větných celků (neboli prostředky hypersyntaktické) nejsou ani tím vyčerpány: patřila by sem *deixe* přes hranici větných celků (např. demonstrativa *hic, ibī, ille, ipse, illīc, eum* ap.), navazovací výrazy jako *cēterum* : *ostatně*, výrazy ztotožnění přes hranici větných celků (*īdem* a slova podobného významu, např. *pariter*) a další.

Ad illustrandum aliquot sententiae vel partes excerptae

1 Et factum est tertio die, et ego sedebam sub quercu, et ecce vox exivit contra me de rubo et dixit: Esdra, Esdra. Et dixi: Ecce ego, Domine, et surrexi super pedes meos. Et dixit ad me: Revelans revelatus sum super rubum et locutus sum Moysi quando populus meus serviebat in Aegypto. Et misi eum et eduxi populum meum de Aegypto et adduxi eum super montem Sina et detinebam eum apud me diebus multis. Et enarravi ei mirabilia multa et ostendi ei temporum secreta et finem et praecepi ei dicens: Haec in palam facies verba, et haec abscondes. Et nunc tibi dico: Signa quae demonstravi et somnia quae vidisti, et interpretationes quas tu vidisti in corde tuo repone ea; tu enim recipieris ab omnibus, converteris residuus cum consilio meo et cum similibus tuis, usquequo finiantur tempora; quoniam saeculum perdidit iuventutem suam, et tempora appropinquant senescere.

4Esd 14,1sq.

2 Esto paratus mane, ut ascendas statim in montem Sinai, stabisque mecum super verticem montis. Nullus ascendat tecum, nec videatur quispiam per totum montem; boves quoque et oves non pascantur e contra. Ex 34,2

3 Mens non ad persecutiones et conflictationes religiosas convertatur, sed ad regenerationem christianam et civilem. Paulus PPVI = Alt3.6.

4 Westcott-Hort et B. Weiss secuti regulam de lectione breviori praeferenda non solum textum magis concisum codicis Vaticani fere semper sequuntur, sed etiam codicem Bezae (D), si brevior lectionem exhibet, saepius contra Vaticanum et alios fere omnes recipiunt. Vocant hos textus lectiones *occidentales non interpolatas*. Qua in re nobis videntur a recta via saepe aberrasse. NT Graece et Latine, Merk, 1964, Prolegomena, p. 12

5 Descendens autem Petrus ad viros, dixit: Ecce ego sum, quem quaeritis: quae causa est, propter quam venistis? Qui dixerunt: Cornelius centurio, vir iustus et timens Deum et testimonium habens ab universa gente Iudaeorum, responsum accepit ab angelo sancto accersire te in domum suam et audire verba abs te. Act 10,21sq.

6 Et interrogabant eum turbae dicentes: Quid ergo faciemus? Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas det non habenti, et qui habet escas similiter faciat. Venerunt autem et publicani ut baptizarentur et dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nihil amplius quam quod vobis constitutum est faciatis. L 3,10-13

7 Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient sine praedicante? Quomodo vero praedicabunt nisi mittantur? sicut scriptum est: „Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!“ Rom 10,14-15

8 Horum spatio annorum, quod a vulgatis abiit Litteris Encyclicis *Rerum novarum*, quaestio socialis non desiit attentam Ecclesiae mentem excitare. Cui rei testimonio sunt multa documenta Magisterii, promulgata sive a Summis Pontificibus sive etiam a Concilio Vaticano Secundo, enuntiationes singulorum coetuum episcopaliū, actio variarum sedium, in quibus res est mente agitata vel inceptis apostolicis ad effectum adducta sive in gradu internationali sive intra fines Ecclesiarum localium. LE 2

9 Silvester dicitur a sile quod est lux et terra quasi lux terre id est ecclesie. Quasi instar bone terre habet pinguedinem bone operationis, nigredinem humiliationis, et dulcedinem devotionis. Per ista enim tria agnoscitur bona terra: ut ait Palladius. Vel Silvester dicitur a silva et trahens, quia homines silvestres id est incultos et duros ad fidem Christi traxit. Vel sicut in glossario: Silvestre dicitur viridis, agrestis, umbrosus, nemorosus. Viridis caelestia contemplando. Agrestis seipsum excolendo. Umbrosus ab concupiscentia refrigeratus. Nemorosus inter arbores celi plantatus. Eius legendam compilavit Eusebius Cesariensis. *Legenda aurea*

10 Notum est quidem *capitalismo* definitam significationem historicam inesse, utpote systemati, videlicet systemati oeconomico-sociali, prout socialismo vel communismo opponatur. LE 7

11 Deus, qui fecit mundum et omnia quae in eo sunt, hic, caeli et terrae cum sit Dominus, non in manufactis templis habitat nec manibus humanis colitur indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam et inspirationem et omnia; fecitque ex uno omne genus hominum inhabitare super universam faciem terrae definiens statuta tempora et terminos habitationis eorum, quaerere Deum, si forte atrectent eum aut invenient, quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus et movemur et sumus; sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt: „Ipsius enim et genus sumus“. Genus ergo cum simus Dei, non debemus aestimare auro aut argento aut lapidi sculpturae artis et cogitationis divinum esse simile. Et tempora quidem huius ignorantiae despiciens Deus nunc adnuntiat hominibus, ut omnes ubique paenitentiam agant; eo quod statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in aequitate, in viro in quo statuit, fidem praebens omnibus, suscitans eum a mortuis. Act 17,24-31

12 Tunc aperiens veritatem rei dixit ad eam: Ferrum nunquam ascendit super caput meum, quia nazaraeus, id est consecratus Deo, sum de utero matris meae. Si rasum fuerit caput meum, recedet a me fortitudo mea, et deficiam eroque sicut ceteri homines. Vidensque illa quod confessus ei esset omnem animum suum misit ad principes Philistinorum ac mandavit: Ascendite adhuc semel, quia nunc mihi aperuit cor suum. Qui ascenderunt, adsumpta pecunia, quam promiserat. At illa dormire eum fecit super genua sua et in sinu suo reclinare caput vocavitque tensorem et rasis septem crines eius et coepit abigere eum et a se repellere; statim enim ab eo

fortitudo discessit. Dixitque: Philistiim super te, Samson. Qui de somno consurgens dixit in animo suo: Egrediar sicut ante feci et me excutiam nesciens quod recessisset ab eo Dominus. Quem cum apprehendissent Philistiim, statim eruerunt oculos eius et duxerunt Gazam vinctum catenis et clausum in carcere molere fecerunt. Iamque capilli eius renasci coeperant, et principes Philistinorum convenerunt in unum ut immolarent hostias magnificas Dagon deo suo et epularentur dicentes: Tradidit deus noster inimicum nostrum Samson in manus nostras. Quod etiam populus videns laudabat deum suum eademque dicebat: Tradidit deus noster adversarium nostrum in manus nostras, qui delevit terram nostram et occidit plurimos. Iudic 16,17sq.

13 Item dicunt Armeni, quod animae puerorum, qui nascuntur ex christianis parentibus post Christi passionem, si moriantur antequam baptizentur, vadunt ad paradysum terrestrem, in quo fuit Adam ante peccatum; animae vero puerorum, qui nascuntur ex parentibus non christianis post Christi passionem et moriuntur sine baptismo, vadunt ad loca, ubi sunt animae parentum ipsorum. – Item quod Armeni communiter tenent, quod in alio saeculo non est purgatorium animarum, quia, ut dicunt, si christianus confiteatur peccata sua, omnia peccata eius et poenae peccatorum ei dimittuntur. Nec etiam ipsi orant pro defunctis, ut eis in alio saeculo peccata dimittantur, sed generaliter orant pro omnibus mortuis, sicut pro beata Maria, Apostolis etc. – Item Armeni dicunt et tenent, quod sola Christi passio sine omni alio Dei dono, etiam gratificante, sufficit ad peccatorum remissionem: nec dicunt, quod ad peccatorum remissionem faciendam requiratur gratia Dei gratificans, vel iustificans, nec quod in sacramentis novae legis detur gratia gratificans. – Item dicunt, quod si aliquis accipiat tertiam uxorem, vel quartam et deinceps, non potest absolvi per eorum ecclesiam, quia dicunt, quod tale matrimonium fornicatio est. – Item quod Armeni non dicunt, quod post dicta verba consecrationis panis et vini in verum corpus Christi et sanguinem, quod natum fuit de Virgine Maria et passum et resurrexit; sed tenent, quod illud sacramentum sit exemplar vel similitudo aut figura veri corporis et sanguinis Domini. – Item Armeni dicunt et tenent, quod si presbyter vel episcopus ordinatus committat fornicationem, etiam in secreto, perdit potestatem conficiendi et ministrandi omnia sacramenta. výběr z D 1006-1020 (Bened.XII, Libellus ad Armenios, 1341)

14 Popule meus, quid feci tibi? Aut in quo contristavi te? Responde mihi. odkud?